

FORMACIÓN DE TRADUCTORES E FORMACIÓN DE REDACTORES NOS PAÍSES BILINGÜES

Albert Ribas

Universitat Pompeu Fabra, Barcelona

As evidencias adoitan ser difíciles de xustificar; maiormente, cando ás tales se opoñen outras evidencias. A evidencia que pretendo xustificar é que a formación de tradutores é fundamentalmente unha formación de redactores. A evidencia que se opón a esta é que abonda con saber linguas estranxeiras para ser capaz de traducir. Ademais, eu quería presenta-la controversia nunha situación moi concreta: a das sociedades nas que se atopan dúas linguas en conflito.

Traducción e idiomas

Coa traducción ocorre coma con outras actividades –a educación dos nenos, poñamos por caso– das cales, quen máis quen menos, todo o mundo ten a súa pequena experiencia da que case todos tiramos, a miúdo, conclusións precipitadas. E se outros moitos chegan ás mesmas conclusións, estas pasan a se converter en principios incuestionables sen comprobación maior. Sendo, ás veces, moi simple o procedemento polo que formamos eses prexuízos. No caso que nos ocupa, por exemplo, vemos que traducen os que saben idiomas; xa que logo, podemos concluír que para saber traducir abonda con saber idiomas. Non cómpre ser un lóxico consumado para descubrir en que falla a argumentación: a condición necesaria de algo non é a súa condición suficiente.

Mais ese tipo de prexuízos é, sen embargo, a proba de que unha cuestión complexa como a traducción foi interesando pouco a pouco ó gran público, ó que tampouco hai que lle pedir demasiado rigor cando se pon a opinar. Por isto, de sermos optimistas, veremos nesas simplificacións abusivas o prezo que a traducción tivo que pagar por conseguir unha certa popularidade. Un repaso da nosa historia recente hanos permitir ve-lo lado positi-

vo deste erro. No pasado, a sociedade española non se distinguiu nin por unha particular consideración cara á traducción nin por un interese demasiado grande polas linguas estranxeiras, case ausentes dos planos de estudos e dos intereses da mesma sociedade. Na actualidade, as cousas parece que cambiaron, aínda que, desgraciadamente, mesturando o un e mailo outro, sen lle dar á traducción o que é da traducción e ós idiomas o que é dos idiomas. Abonda con repasa-los antigos planos de estudos dalgúns centros de formación de tradutores para decatarse da idea que se tiña do traductor: alguén ó que fundamentalmente había que ensinar linguas estranxeiras...

O súpeto interese polos estudos de traducción en España é tamén un síntoma disto. Non é moi aventurado supoñer que, de producirse a actualización dos estudos de filoloxía ó apareceren as facultades de traducción, serían moitos menos os que proxectasen erradamente nos estudos de traducción algunhas carencias actuais das filoloxías. A materialización destas expectativas –como a posibilidade de cursar máis dunha lingua estranxeira, a de simultanealas co estudio da lingua propia, a de xurdir unha orientación profesional relacionada con actividades económicas e industriais que esixen o coñecemento de idiomas– ha corresponder probablemente a algunha das novas titulacións que están a xurdir no seo das facultades de letras como proceso natural de adaptación ás novas necesidades. Entrementes, existe o risco de que as novas facultades de traducción invadan terreos que non son propios das mesmas, querendo compracer a numerosos candidatos que buscan nelas algo que non lles compete dar; e pois, o perigo está en que acaben facendo mal o que outras facultades poderían facer mellor.

A polémica sobre a traducción natural [Harris (1977a), 1977b); Harris e Sherwood (1977); Krings (1992); Lêrscher (1991), (1992); Toury (1980), (1984), (1986)], termo co que se coñece a que se dá espontaneamente nos falantes bilingües –por máis que a maioría dos denominados bilingües son en realidade diglósicos– puxo de relevo que hai unha diferenza fundamental entre os que tiveron a experiencia da interrelación cotiá de dúas linguas –como ocorre aínda en Galicia e Cataluña– e os que desde unha situación de absoluto monolingüismo aprenden outra lingua. Wolfgang Lêrscher (1992) observou que se dá inconscientemente un comportamento de traducción orientado polo sentido, no caso dos primeiros, e orientado, en cambio, polas formas verbais no caso dos segundos. Gideon Toury (1984) que prefere o termo traductor nato para designar esta habilidade innata, paralela nalgúns falantes ó desenvolvemento do seu bilingüismo, puntualiza que o bilingüismo e mailo interlingüismo teñen que ir acompañados da competencia de traducción para que se produza o traductor nato¹. Newmark (1980) vai incluso máis lonxe ó

1. Cf. Toury (1984:189-190): 'The ability to translate presupposes the existence of two other, more basic abilities, namely: a) to acquire more than one language, and (b) to establish similarities and differences, on more than one level, between items and

afirmar que non é o mesmo saber linguas estranxeiras que saber traducir, e que isto último non se pode ensinar a quen non estea dotado para o tal: só é posible ensinar a traducir mellor ós que posúen a aptitude para facéreno².

Se algunhas observacións levan á evidencia de que basta con saber idiomas para traducir, outras poderían levarnos a conclusións distintas. Ó considerármolo caso de Galicia ou de Cataluña –para non ir máis lonxe–, a realidade apórtanos outras certezaas; permítenos descubrir que nun medio social determinado, e incluso nunha mesma familia, xunto a casos de diglosia danse outros de bilingüismo harmónico que poñen de relevo o papel desempeñado polas diferencias individuais na adquisición dun comportamento ou doutro. Bilingüismo social e bilingüismo individual non son a mesma cousa. Como observa Martinet (1952:7):

Le problème linguistique fondamental qui se présente, eu égard au bilinguisme, est de savoir jusqu'à quel point deux structures en contact peuvent être maintenues intactes, et dans quelle mesure elles influenceront l'une sur l'autre [...] Nous pouvons dire qu'en règle générale, il y a une certaine quantité d'influences réciproques, et que la séparation nette est l'exception. Cette dernière semble exiger de la part du locuteur bilingue, une attention soutenue dont peu de personnes sont capables, au moins à la longue.

structures, if not full utterances, pertinent to the languages that one has actually acquired. These two properties the 'bilingual' and the 'interlingual', are no doubt humanly innate, even though the mode and extent of their unfolding certainly depend on (partly inherent, partly developmental) factors which are otaltogether clear to us, as yet.

'What is more important, however is that the mere presence of these properties does not in itself imply the ability to translate, that is, to perform a series of mental operations whereby at least part of the linguistic material of a text in one of one's languages is replaced by linguistic material pertaining to the other one. In other words, 'bilingual' and 'interlingual' competence, while being necessary, by no means constitute a sufficient condition too. It should be hypothesized that, in addition, there is something in the equivalence, namely a kind of 'transfer competence' (Wilss, 1982:81). It is this threefold predisposition which constitutes the 'innate translation competence'.'

2. Cf. Newmark (1980:127): 'You can no more teach someone to become a good translator than to become a good linguist. All you can do is give some hints, give some practice and if you're lucky, show more or less the job can be done. But the matter is more complicated than language teaching. Any old fool can learn a foreign language, provided he is strongly motivated; a glance at any bilingual area proves that. But being a good translator requires the same subtle qualities as producing a good translation: knowledge of the foreign language, yes; knowledge of what the text is all about, obviously; but as well as that, the elegant and subtle use of your own language, and with it, the resourcefulness, the daring, the *Fingerspitzengefühl*, the lateral thinking, –how on earth do you teach that? You don't. You can only help people to improve, perhaps show them a few shortcuts, and procedures, and if you're a teacher– you have to be a teacher, not just a translator –arouse the keenness and enthusiasm which may make them capable of making progress under their own steam.'

Pasar coordinadamente e sen interferencias dun sistema a outro, dun comportamento lingüístico a outro –no tal consiste a tarefa do traductor e do intérprete³– non é algo que se produza polo simple feito de coñecer varias linguas. Se se fala nestes casos de aptitude para a traducción é porque non se dá por suposta unha habilitación natural e espontánea para a traducción, ó menos para a traducción profesional, ó que son coñecidos os idiomas estranxeiros. ¿En que consiste esta aptitude para a traducción? Digamos, polo momento, que é a capacidade de transferir textos –entendendo por texto calquera realización discursiva– de modo que resulten equivalentes na lingua de chegada desde o punto de vista da súa finalidade, do seu sentido, da súa función comunicativa, do seu estilo, da súa tipoloxía textual, etc., ou que infrinxan deliberadamente algún aspecto de adecuación ó orixinal para facilitar a súa recepción. Xa que logo, poderíamos distinguir, como fai Ellen Bialystok (1990:50-58), entre os coñecementos lingüísticos e o control das actividades lingüísticas, que serían dous compoñentes parellos e diferenciables⁴, isto é, un sería o coñecemento sobre a lingua e o outro sería a habilidade de utilización da lingua.

3. Georges Mounin, no seu libro *Les problèmes théoriques de la traduction* (París, Gallimard, 1963, pp. 3-7), propón incluír dentro do bilingüismo todas aquelas actividades en que un individuo utiliza alternativamente linguas diferentes como é o caso da traducción, por máis de recoñecer que se trata dun caso límite de contacto de linguas. 'La traduction, bien qu'étant une situation incontestable de contact de langues, en serait décrite comme le cas-limite: celui, statistiquement très rare, où la résistance aux conséquences habituelles du bilinguisme est la plus consciente et la plus organisée; le cas où le locuteur bilingue lutte consciemment contre toute déviation de la norme linguistique, contre toute interférence.'

4. Cf. Bialystok (1990:51): 'La caractéristique essentielle de notre approche est d'expliquer l'émergence des compétences langagières par le développement de deux composantes procédurales: l'analyse des connaissances linguistiques d'une part, le contrôle des traitements langagiers d'autre part. [...] Chacune de ses deux composantes a sa responsabilité propre dans le traitement du langage et, si elles sont interdépendantes, elles n'en sont pas moins spécialisées dans des aspects différents des processus d'apprentissage, d'utilisation et de compréhension du langage. En dépit de leur responsabilité conjointe dans le traitement du langage, chaque composante a un rythme autonome de développement, en réponse à des expériences de nature spécifique.'

'Leur distinction fonctionnelle peut être établie à travers une analyse des tâches dans différentes situations d'utilisation de la langue: ces usages spécifiques requièrent, pour être efficaces, des niveaux de maîtrise particuliers de chacune des composantes.'

O proceso de traducir

Se analizamos sumariamente en que consiste o proceso de traducir⁵, poderemos tirar algunhas conclusións importantes⁶ (Coseriu, 1977). Nun primeiro momento da traducción, o traductor compórtase como un lector da lingua de partida, é dicir, semasioloxicamente, pasando das palabras ós significados de lingua e destes ás designacións extralingüísticas e ó sentido textual. Nun segundo momento da traducción, trátase de atopar significados na lingua de chegada que teñan a mesma designación e o mesmo sentido textual có texto de partida. Nesta etapa, o traductor procede coma calquera falante da lingua de chegada que elabora un texto, isto é, onomasioloxicamente, cunha diferenza: o que ha de expresar vénlle dado polo resultado do proceso anterior. A traducción é semasioloxía e onomasioloxía implícitas dos textos, non da lingua. Dicir que o traductor actúa como un falante da lingua de chegada que elabora un texto significa que non se limita a traspoñer aquelas correspondencias que lle veñen dadas polas posibles equivalencias existentes entre os sistemas das dúas linguas, senón que elabora un discurso no que non todo son elementos prefabricados, procedentes dunha hipotética táboa de correspondencias lingüísticas léxicas, sintácticas ou semánticas, inventariadas nos dicionarios. Procede mediante transposicións, cando existen, mais tamén mediante adaptacións, creacións novas de equivalencias discursivas, explicacións analíticas, imitacións, calcos, etc. suxeridos pola súa propia interpretación. Desde o punto de vista da teoría da comunicación, a traducción é un metatexto ou documento substitutivo, emparentado coa esé-

5. Algúns autores deron unha segmentación máis polo miúdo do mesmo. Aínda que a grandes liñas hai coincidencia en todos eles, os nomes que utilizan para designar as distintas etapas difiren: para Nida e Taber (1969) son análise, transferencia e reestructuración; para Steiner (1975), pulo inicial, incursión, incorporación e restitución; para Delisle (1980), comprensión, reformulación e xustificación; para Seleskovitch e Lederer (1984), interpretación, desverbalización e reexpresión.

6. (Coseriu, 1977:223): 'Las explicaciones analíticas de los significados de las lenguas están en su lugar en un diccionario o en la lexicología contrastiva; pero una traducción no es un diccionario, ni un estudio lexicológico, sino un hablar por medio de otra lengua y con un contenido ya dado. Los significados de la lengua de partida funcionan en la traducción sólo en la primera fase, en la fase semasiológica; pero tan pronto como se ha entendido lo que el texto original designa, quedan excluidos, ya que en la segunda fase, la onomasiológica –es decir, en el proceso propio del traducirse trata de hallar significados de la lengua de llegada que puedan designar lo mismo:

Sig1 ———> Designación <———— Sig2

De Sig1 a Sig2 no va ninguna vía directa: en la fase semasiológica, el traductor se comporta como un hablante de la lengua de partida que entiende (interpreta) un texto; en la fase onomasiológica, como un hablante de la lengua de llegada que elabora (produce) un texto, con la única diferencia de que el contenido por expresar le está dado de antemano hasta en sus detalles.

xese, a paráfrase, a análise e o resumo de textos (Dancette, 1991), que require unhas competencias e estratexias de comprensión e de redacción baseadas en coñecementos específicos de orde lingüística, cognitiva e pragmática e nas capacidades analíticas e de raciocinio do suxeito. De feito, descansa nalgunhas habilidades lingüísticas compartidas tamén por outras actividades de reformulación, aínda que a tradución sexa, naturalmente, un caso moi particular de restitución entre dúas linguas. Como dixo Grandjouan (1971, 227) o particular bilingüismo do traductor consiste en dicir moi ben e por escrito, nunha lingua que coñece moi ben, o que entendeu correctamente, nunha lingua que coñece ben.

O saber lingüístico do traductor

O problema do traductor non consiste en saber como se traduce determinado significado nunha lingua ou outra, senón como se denomina o que entendeu do texto de partida noutra lingua e en idéntica ou distinta situación. Sebastián de Covarrubias no seu *Tesoro de la Lengua Castellana o Española* (1611) define na entrada correspondente a intérprete o que el entende por traductor:

El que buelve las palabras y conceptos de una lengua en otra, en el qual se requiere fidelidad, prudencia y sagacidad y tener igual noticia de ambas lenguas, y lo que en ellas se dize por alusiones y términos metafóricos mirar lo que en estotra lengua le puede corresponder. Como nota el descuydo del que bolvió la Celestina, que por la cláusula 'tomó las calças de Villadiego' dixo simplemente: Piglio le calce de Villa-Iacome, aviendo de atender al sentido que era 'echó a huir'.

A súa observación é pertinente, porque o saber lingüístico do traductor é evidentemente un saber facer, un saber técnico, feito de prudencia e sagacidade, que non ten por que coincidir forzosamente co saber teórico sobre a súa propia lingua. Este saber falar ou escribir, é saber como se fala ou escribe nunha determinada comunidade ou grupo, e a partir deste modelo interiorizado, que permite á súa vez saber falar ou escribir de forma parecida, reformula-lo texto orixinal para da-la traducción do mesmo. A inseguridade e as insuficiencias dos alumnos en materia de redacción revélanse sobre todo nos exercicios de traducción. O nivel de esixencia no dominio da lingua activa ó que se debe aspirar é semellante ó do xornalista ou redactor especializado que, a partir de elementos alleos, selecciona e ordena a información dándolle unha forma estruturada e definitiva, lista xa para a impresión. Considerada deste modo, a lingua é ante todo os seus usos, usos sociais e individuais; e, polo tanto, as normas que rexen eses usos dependen das circunstancias nas que se empregan e da finalidade proposta. Tense dito a miúdo que o que o

traductor non sabe da lingua estranxeira pode pescudalo gracias ós dicionarios, pero que as deficiencias da súa propia lingua son un lastre irremediable que non ten solución. Se falla o dominio dos recursos e posibilidades da propia lingua, se non se sabe ata onde é posible forza-la morfoloxía e a sintaxe, se o texto redactado é unha simple xustaposición de frases sen cohesión nin coherencia, se un non está familiarizado cos modelos da tradición literaria na que a propia lingua se insire... de nada serve coñecer-las linguas estranxeiras porque o resultado da tradución será, evidentemente, un desastre.

¿Como se poden alcanzar eses obxectivos? Parece razoable supoñer que para equipar ó alumno cos instrumentos necesarios para conseguir un bo nivel de competencia comunicativa na súa propia lingua resulta necesario un estudio descritivo do léxico, da morfoloxía e da sintaxe que inclúa o estudio propiamente normativo da súa lingua na súa dimensión oral e escrita, con particular insistencia nos puntos máis controvertidos do uso, da pluralidade de normas, das variedades dialectais, sociais e de situación; un estudio teórico-descriptivo relativo á enunciación, ás súas marcas lingüísticas, ás propiedades do texto, ás súas funcións, á súa tipoloxía, ás súas compoñentes, á progresión da información, ós conectores do discurso, á puntuación, a cuestións de retórica, a problemas de uso social da linguaxe, das linguaxes de especialidade, etc.; e, sobre todo, moita práctica de redacción en función dos obxectivos sinalados, práctica que se pode simultanear coa análise dos modelos literarios máis significativos de prosa contemporánea que fagan patentes as virtualidades da lingua. O saber lingüístico do traductor así entendido permitiralle explotar tódolos recursos dos que pode dispoñer e evita-lo que Pannwitz denomina (*Die Krisis der Europaeischen Kultur*, Núremberg, Hans Carl, 1917, pág. 242) 'o erro fundamental do traductor' que 'é aferrarse ó estado continxente en que se atopa a súa propia lingua', e mesmo quizais ir máis aló e 'por medio da lingua estranxeira [...] anchea-la súa propia lingua e darlle unha nova profundidade'.

Concepto amplo da traducción con mediación lingüística

A realidade profesional da traducción suxírenos tamén unhas pautas que cómpre ter moi presentes. Nunha enquisa recente poñíase de relevo que soamente o 5% dos diplomados das antigas EUTI se dedicaba ó exercicio profesional da traducción ó concluíren os seus estudos. Estes datos teñen que facernos reflexionar. ¿Como é posible que a demanda de formación dunha actividade profesional aumente a un ritmo moi superior ó do aumento real da demanda de profesionais no correspondente sector? Se lle damos creto á enquisa citada, hai nalgún punto do sistema educativo un tremendo malentendido sobre que é a formación de tradutores e cal é a súa situación inmediata. Á vista da realidade parece prudente que a formación inicial do

traductor non perda a súa orientación profesional, mais coas miras postas nun horizonte profesional menos restrictivo que amplíe as posibilidades do futuro licenciado de incorporarse a sectores relacionados coa traducción que están en pleno auxe. Se admitimos que o traductor profesional é basicamente un redactor de textos na súa lingua activa a partir doutros textos escritos nas súas linguas pasivas, e se admitimos tamén que a traducción profesional é unha forma de mediación nun proceso comunicativo interrompido pola barreira que representa a lingua estranxeira para o lector que a descoñece, teremos un concepto máis amplo da traducción, entendida como mediación lingüística, que permitirá anchear-lo ámbito das súas aplicacións.

Diciamos que a lingua pertence ó individuo mais tamén á súa comunidade lingüística. É creación individual dentro da convención social; preséntase á conciencia como instrumento persoal de expresión que pertence tamén a outros, e que, polo mesmo, ha de supeditarse ás regras que a obxectivan como actividade lingüística dun grupo humano concreto, circunscrito pola xeografía e maila historia. ¿Que ocorre cando esta situación lingüística non é homoxénea e no seo dunha mesma comunidade compiten dúas linguas polo uso social? Loxicamente, as esixencias de mediación lingüística resultan aínda meirandes. Non é un casual que o grande pulo dos estudos de traducción en Canadá e o nacemento da súa importante escola de traductoloxía cadrase precisamente coa política lingüística de normalización do francés no Quebec. Ás necesidades propias da difusión internacional da información engádense, en casos como son o de Galicia e Cataluña, as específicas da súa situación lingüística.

En países como Suíza corresponde ás escolas de traducción a formación de profesionais capaces de daren solución técnica ós problemas de comunicación lingüística que supón o respecto a tódalas linguas da confederación. Refírome ós problemas de circulación e comprensión da documentación plurilingüe oficial e privada, ó exercicio do intercambio comercial entre comunidades de linguas diversas, ós problemas lingüísticos vencellados á mobilidade laboral dos cidadáns, ás necesidades de interpretación nas cámaras lexislativas, á dobraxe e subtitulación de programas de televisión e de cintas comerciais, etc. Desta maneira, os mediadores lingüísticos resolven tecnicamente os problemas derivados da diversidade de linguas existente nunha mesma comunidade para que non se convertan en conflitos de linguas e en conflitos dos grupos sociais que con elas se identifican. En Galicia e en Cataluña, as facultades de traducción deberían ser capaces de formar un tipo de profesionais que englobase a tradutores e intérpretes, redactores científicos, técnicos e xurídicos, lexicógrafos, terminólogos, técnicos de servicios lingüísticos e especialistas en industrias da lingua, que saiban dar resposta ás múltiples necesidades de mediación lingüística e de comunicación das súas sociedades respectivas.

Conclusión

Para concluír direi, a xeito de resumo, que pretendín defender que a formación de tradutores non é unha formación de especialistas en linguas estranxeiras, por máis que os planos de estudio han ofrece-la posibilidade de mellora-lo coñecemento das linguas estranxeiras necesario para a mediación lingüística, pero de ningún modo se ha propoñe-la súa aprendizaxe como un fin en si mesmo. A formación de tradutores é basicamente unha formación de redactores e oradores nas súas linguas activas –castelán, galego e catalán– en xéneros tan diversos como son informes científicos e técnicos, documentos xurídicos e administrativos, textos literarios, actas, resumos, interpretación de conferencias, etc. a partir de linguas distintas das súas. E con isto sigo sinxelamente opinións máis autorizadas cá miña. Nunha carta de André Gide a André Thérive (Horguelin, 1982:94), escrita en 1928, pode lerse o seguinte sobre a tradución literaria:

Un bon traducteur doit bien savoir la langue de l'auteur qu'il traduit, mais mieux encore la sienne propre, et j'entends par là: non point seulement être capable de l'écrire correctement, mais en connaître les subtilités, les souplesses, les ressources cachées; ce qui ne peut guère être le fait que d'un écrivain professionnel. On ne s'improvise pas traducteur.

Poderíanse aducir outras moitas citas, pero quero rematar cunha soa, tirada de *L'analyse du discours comme méthode de traduction* (Ottawa, Université d'Ottawa, 1979, p. 16) de Jean Delisle, libro de referencia imprescindible para a didáctica da tradución, na que el resume de maneira rotunda a convicción de que a formación de tradutores de textos de carácter non literario é, ante todo, unha formación de redactores:

Et laissant de côté tout le domaine de la traduction esthétique, on peut considérer le traducteur des textes pragmatiques comme un spécialiste de la communication écrite, un technicien du langage, un rédacteur. Le postulat à la base de la méthode exposé ici est le suivant: la traduction de textes pragmatiques est un art de réexpression fondé sur les techniques de rédaction et sur la connaissance préalable de deux langues.

BIBLIOGRAFÍA

- BALLARD, Michel (comp.) (1984), *La traduction: de la théorie à la didactique*, Lille, Université de Lille.
- BIALYSTOK, Ellen (1990), "Connaissances linguistiques et contrôle des activités du langage", en *Acquisition et utilisation d'une langue étrangère. L'approche cognitive*, Hachette, París, pp. 50-58.

- BÜHLER, Hildegund (ed.) (1985), *Xe Congrès Mondial de la FIT. Le traducteur et sa place dans la société*, Viena, Wilhelm Braumüller.
- COSERIU, Eugenio (1977), "Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción", en *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos, 214-239.
- DANCETTE, Jeanne (1989), "Traduction-interaction: lectures interactives et interactionnelles comme préparation à la traduction", *TTR*, vol. I, núm. 2, 125-132.
- (1991), "Les opérations de compréhension préables à la production de metatextes: recherche d'une typologie", *Revue belge de philologie et d'histoire*, vol. LXIX, núm. 3.
- DELISLE, Jean (1980), *L'analyse du discours comme méthode de traduction*, Ottawa, Université Ottawa, 1980.
- (1992), "Les manuels de traductions: essai de classification", *TTR*, vol V, núm. 1, 17-47.
- GRANDJOUAN, Jacques Olivier (1971), *Les linguicides*, París, Didier.
- HARRIS, Brian (1977a), "The Importance of Natural Translation", *Working Papers on Bilingualism*, núm. 12 (1977), 96-114.
- (1977b), "The Diference between Natural and Professional Translation", *The Canadian Modern Language Review*, vol XXXIV, núm. 3, 417-427.
- HARRIS, Brian e B. SHERWOOD (1977), "Translating as an Innate skill", en D. Gerver e W. H. Sinaiko (eds.), *Language Interpretation and Communication*, Nova York, Plenum, 155-170.
- HORGUELIN, Paul A. (1981), *De la manière de traduire. Domaine français*, Montreal, Linguatch.
- KRINGS, Hans P. (1992), "Bilinguismus und Übersetzen: Eine Antwort an Brian Harris", *Target*, vol. IV, núm. 1, 105-110.
- LÖRSCHER, Wolfgang (1991), *Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies: A Psychological Investigation*, Tubinga, Gunter Narr.
- (1992), "Process-Oriented Research into Translation and Implications for Teaching Translation", *TIR*, vol. V, núm. 1, 145-161.
- MARTINET, André (1952), "Diffusion of language and structural linguistics", *Romance Philology*, núm. 1, 5-13.
- MOUNIN, Georges (1963), *Les problèmes théoriques de la traduction*, París, Gallimard. [Traducción española de Julio Lago Alonso, *Los problemas teóricos de la traducción*, Madrid, Gredos, 1971.]
- NEWMARK, Peter (1980), "Teaching Specialized Translation", en Sven-Olaf Poulsen e Wolfram Wils (eds.): *Angewandte Übersetzungswissenschaft. Internationales übersetzungswissenschaftliches Kolloquium an der Wirtschaftsuniversität Århus/Dänemark*, Århus, Å.U.P., 1980, 127-148.
- (1988), *A Textbook of Translation*, Londres, Prentice Hall.
- NIDA, Eugene A. e Charles R. TABER (1969), *The Theory and Practique of Translation*, Leyden, E. J. Brill, 1969. [Versión española e adaptación de

- A. de la Fuente Aldánez, *Teoría y práctica de la traducción*, Madrid, Cristiandad, 1986.]
- SELESKOVITCH, Danica e Marianne LEDERER (1984), *Interpréter pour traduire*, París, Didier Érudition.
- STEINER, George (1975), *After Babel. Aspects of Language and Translation*, Londres, Oxford, U.P., 1975. [Trad. española de Adolfo Castañón, *Después de Babel. Aspectos del lenguaje y la traducción*, México, Fondo de Cultura Económica, 1980.]
- TOURY, Gideon (1980), "The Translator as a Nonconformist-To-Be, or How to Train Translators So As to Violate Translational Norms", en Sven-Olaf Poulen e Wolfram Wilss (eds.): *Angewandte Übersetzungswissenschaft. Internationales übersetzungswissenschaftliches Kolloquium an der Wirtschaftsuniversität Århus/Dänemark, Århus, Å.U.P.*, 1980, 180-193.
- (1984), "The Notion of 'Native Translator' and Translation Teaching", en Wolfram Wilss e Gisela Thome (eds.), *Translation Theory and its Implementation in the Teaching of Translating and Interpreting*, Tubinga, Gunter Narr, 186-195.
- (1986), "Natural Translation and the Making of a Native Translator", *TEXTconTEXT*, núm. 1, 11-29.
- WILSS, Wolfram (1982), *The Science of Translation. Problems and Methods*, Tubinga, Gunter Narr.

